

РЕЦЕНЗІЯ

доктора психологічних наук, професора Бойко-Бузиль Юлії Юріївни на дисертацію Буданової Маріанни Олександрівни на тему: «Психологічні особливості особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану», подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними викликами, що постали перед українським суспільством унаслідок повномасштабної війни. Воєнні події докорінно трансформували умови функціонування інституцій сектору безпеки та оборони, зокрема Національної поліції України, визначивши нові вимоги до їх професійної діяльності та психоемоційної витривалості. Це, своєю чергою, актуалізувало необхідність здійснення наукового осмислення особистісних трансформацій поліцейських у надзвичайних умовах воєнного стану.

По-перше, широкомасштабна збройна агресія РФ проти нашої України спричинила істотні зміни у характері професійної діяльності працівників Національної поліції. Їхня робота супроводжується інтенсивним впливом екстремальних, стресогенних і травматичних чинників, що закономірно веде до формування глибинних особистісних змін, які детермінують рівень ефективності виконання службових завдань, адаптаційні можливості, здатність до саморегуляції та збереження психоемоційного благополуччя.

По-друге, проблематика дисертаційного дослідження безпосередньо відповідає пріоритетним напрямкам державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та охорони психічного здоров'я. Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», Стратегія національної безпеки України, а також відомчі нормативні акти Міністерства внутрішніх справ окреслюють потребу у створенні науково обґрунтованих механізмів психологічного супроводу персоналу сектору безпеки і оборони, що перебуває у зоні підвищених професійних та життєвих ризиків.

По-третє, дослідження має міждисциплінарне значення, оскільки поєднує здобутки психологічної науки, юриспруденції та практики правоохоронної діяльності. Це відкриває перспективи для удосконалення системи професійної підготовки поліцейських, розроблення інноваційних технологій профілактики професійних деструкцій, формування психологічної стійкості, підвищення рівня толерантності до невизначеності та запобігання розвитку дезадаптивних станів.

По-четверте, у сучасному науковому просторі наявний суттєвий дефіцит комплексних і ґрунтовних досліджень, спрямованих безпосередньо на аналіз особистісних трансформацій працівників поліції у специфічних умовах воєнного стану. Існуючі наукові розвідки здебільшого стосуються загальних аспектів професійної діяльності правоохоронців або окремих психоемоційних реакцій на екстремальні обставини, тоді як системні дослідження, що інтегрують теоретико-емпіричний аналіз трансформаційних процесів особистості поліцейських в умовах воєнної реальності, практично відсутні. Це визначає наукову новизну теми дисертаційної роботи, підкреслює її суспільну значущість та актуальність для подальшого розвитку психологічної науки і практики правоохоронної діяльності.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що актуальність дисертаційного дослідження Буданової М. О. «Психологічні особливості особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану» не викликає сумнівів. Обрана тема є своєчасною, відповідає нагальним суспільним потребам і державним пріоритетам, має вагомое теоретичне та практичне значення. Отримані результати можуть стати надійним підґрунтям для вдосконалення системи психологічного супроводу правоохоронної діяльності та сприятимуть підвищенню ефективності виконання службових завдань у воєнний і післявоєнний періоди.

Тему дисертаційного дослідження Буданової М. О. затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 24 жовтня 2023 року, протокол № 13.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій Буданової М. О. засвідчує чітку й логічно вибудовану структуру наукової праці, що дало змогу авторці послідовно та успішно окреслити актуальність теми, визначити мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, обґрунтувати методологічні засади та забезпечити їх належну реалізацію. У роботі простежується системність і внутрішня узгодженість усіх складових, що дозволило дисертантці всебічно та ґрунтовно проаналізувати задекларовану проблематику, розкрити її теоретичний і прикладний потенціал, а також досягти переконливих наукових результатів.

Засадничі положення дисертаційного дослідження, викладені у вступі, сформульовані коректно, чітко та несуперечливо. *Об'єктом* дослідження визначено особистість працівника Національної поліції України в умовах воєнного стану, що зумовлює широку дослідницьку площину та дає змогу комплексно розкрити поставлену проблематику. *Предметом* виступають психологічні особливості особистісних трансформацій працівників поліції в умовах воєнного стану, що конкретизує зміст і спрямованість наукового пошуку. Мета дисертації окреслена чітко та досягається послідовним розв'язанням визначених завдань. Кожне з них відображене у відповідному розділі та підрозділі, що забезпечує логічну структуру роботи, внутрішню узгодженість теоретичної й емпіричної частин, а також комплексність висвітлення досліджуваного феномену.

У дисертаційній роботі вдало застосовано загальнофілософські, загальнонаукові, емпіричні методи психологічної науки та методи математичної статистики. Так, використання *діалектичного методу* дало змогу сформулювати авторське бачення ключових понять і категорій, зокрема «особистість правоохоронця» (підрозділ 1.1.); «особистісні трансформації» (підрозділ 1.2.), а також визначити детермінанти змін особистості поліцейських в умовах воєнного стану (підрозділ 1.3.). Застосування *системного методу* забезпечило можливість систематизувати наукові

підходи до тлумачення структури особистості правоохоронця (підрозділ 1.1.), а також умов та чинників особистісних трансформацій поліцейських у період воєнного стану (підрозділі 1.3.). Використання *структурно-функціональний методу* дозволило виокремити конструкти особистості поліцейського у період воєнного стану (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3., 2.4.); визначити теоретико-методологічні засади надання психологічної допомоги особистості в кризових умовах (підрозділ 3.1.), а також обґрунтувати ефективні напрями та методи психологічного супроводу працівників поліції, які зазнали психогенних навантажень внаслідок воєнних дій (підрозділ 3.2.). Застосування *психодіагностичних методів* сприяло з'ясуванню особливостей трансформаційних змін у різних сферах особистості, зокрема в системі дезадаптивних характеристик (підрозділ 2.1.), інтелектуальних та емоційно-вольових якостей (підрозділ 2.2.), мотиваційних і комунікативних особливостей (підрозділ 2.3.), а також при визначенні типу/профілю особистості поліцейських у специфічних умовах воєнного стану (підрозділ 2.4.). Використання *інтерпретаційних методів* дало змогу здійснити кількісний і якісний аналіз отриманих даних та виявити тенденції динаміки особистісних конструктів під впливом екстремальних умов воєнного часу (підрозділі 2.1., 2.2., 2.3., 2.4.).

Характеристика використаних методів дослідження логічно завершується описом емпіричної вибірки, яка становить 122 працівники Національної поліції України – слухачі курсів підвищення кваліфікації Національної академії внутрішніх справ. Вибірка охоплює осіб віком від 27 до 42 років, серед яких 68 чоловіків і 54 жінки. Така вікова категорія є показовою, оскільки саме у цей період професійного становлення та кар'єрного зростання найвиразніше проявляються як адаптаційні можливості, так і психологічні труднощі, пов'язані з виконанням службових завдань в умовах воєнного стану. Гендерний баланс вибірки дозволяє простежити специфіку особистісних трансформацій у представників обох статей, що підсилює комплексність і достовірність отриманих результатів. Урахування

цих параметрів забезпечує репрезентативність вибірки та створює надійну емпіричну базу для формулювання узагальнених наукових висновків.

Зміст дисертаційного дослідження повністю відповідає обраній темі, відзначається внутрішньою логічністю, структурною завершеністю та комплексним підходом до розгляду проблематики. Матеріал викладено послідовно, аргументовано й у доступній для сприйняття формі, що свідчить про належний рівень наукової культури дисертантки. Оформлення роботи здійснено відповідно до чинних нормативних вимог, що забезпечує її відповідність встановленим стандартам підготовки дисертацій.

Дисертантка здійснила ґрунтовний аналіз значного масиву наукових джерел – 332 найменувань, серед яких 122 іноземними мовами. Такий обсяг використаної літератури засвідчує глибину опрацювання проблематики та широке охоплення сучасного наукового дискурсу. Це дозволило не лише визначити основні здобутки й підходи інших науковців у зазначеному напрямі, а й на цій основі вирішити важливе наукове завдання, надати відповіді на актуальні та суттєві для юридичної психології та правоохоронної практики питання. Ретельне опрацювання наукової літератури дало змогу сформулювати рекомендації, спрямовані на подальший розвиток теоретичних засад та вдосконалення прикладних аспектів дослідження феномену особистісних трансформацій працівників поліції в умовах воєнного стану.

Результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у дев'яти наукових публікаціях, що підтверджує їх апробацію та практичну значущість. Серед них – чотири статті, опубліковані у збірниках, включених Міністерством освіти і науки України до Переліку наукових фахових видань з психології, що засвідчує відповідність отриманих результатів встановленим науковим стандартам. Крім того, п'ять тез оприлюднено у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій і круглих столів, що свідчить про активне обговорення здобутих результатів у науковій спільноті та їх затребуваність у професійному середовищі.

Отже, дисертація Буданової М. О. на тему «Психологічні особливості

особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану» виконана на високому науковому рівні, вирізняється теоретичною обґрунтованістю та методологічною коректністю.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів, проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація Буданової Маріанни Олександрівни є одним із перших комплексних наукових досліджень проблеми особистісних трансформацій особистості поліцейських Національної поліції України в період воєнного стану. У роботі, спираючись на опрацювання положень щодо правоохоронної діяльності в акмеологічному вимірі, концепції особистісної ресурсності поліцейських, типології та видів розвитку особистості майбутніх правоохоронців, а також на наукові напрацювання, що стосуються особистісних особливостей поліцейських до початку повномасштабного вторгнення, у поєднанні з результатами емпіричного дослідження змісту їхніх особистісних трансформацій у період воєнного стану, сформульовано висновки й пропозиції концептуального характеру. Вони мають як теоретичне, так і прикладне значення та дають змогу розв'язати низку завдань, пов'язаних із подальшим розвитком психологічних основ професійної діяльності поліцейських і вдосконаленням практики психологічного супроводу в екстремальних умовах.

У дисертаційній роботі сформульовано низку результатів і висновків, отриманих *уперше*, які відзначаються високим ступенем наукової новизни та роблять вагомий внесок у розвиток сучасної психологічної науки й практики правоохоронної діяльності. Зокрема, *уперше*: визначено детермінанти змін особистості поліцейських у період воєнного стану, що структуровано у вигляді чотирьох кластерів: соціальних, соціально-психологічних, індивідуально-психологічних та варіабельних чинників, останні з яких зумовлюють ситуативно обумовлені реакції дезадаптації; використано конструкти особистості, які дозволяють розглядати особистісні трансформації поліцейських в період воєнного стану, а саме: систему

дезадаптивних особливостей, інтелектуальних та емоційно-вольових характеристик, систему мотиваційних та комунікативних особливостей; доведено наявність змін у системі дезадаптивних особливостей особистості поліцейських, серед яких виявлені як позитивні тенденції трансформації динамічних і статичних характеристик (станів і властивостей), так і негативні тенденції у відносно стійких особистісних якостей; встановлено тенденцію несприятливого впливу чинників воєнного стану на інтелектуальну сферу (зниження рівня функціонування) та емоційно-вольову сферу (поява феномену «особистісної втоми» під час реагування на непрогнозовані, варіабельні й розмиті виклики воєнного часу); доведено наявність трансформацій у мотиваційній сфері (підвищення рівня мотивації досягнення успіху та уникнення невдач) та комунікативній сфері (зміна моделей професійного спілкування) в умовах повномасштабного вторгнення; сформульовано й систематизовано напрями та методи психологічного супроводу працівників поліції у період воєнного стану. Крім того, за результатами проведеного дослідження *поглиблено та уточнено наукові уявлення* про сутність ключових понять – «особистісні трансформації поліцейського», «структура особистості поліцейського», «детермінанти особистісних трансформацій». Конкретизовано психологічний зміст провідних конструктів особистості працівника поліції, зокрема адаптаційного потенціалу, резиліентності та життєстійкості. Уточнено нормативно-правові засади психологічного супроводу поліцейських в період воєнного стану, а також *набули подальшого розвитку* науково-психологічні підходи до розгляду особистості правоохоронця в екстремальних умовах. *Удосконалено* комплексний і системний підхід до організації психологічного супроводу поліцейських, які здійснюють професійну діяльність в особливих умовах, що сприяє підвищенню ефективності їхньої адаптації та професійної стійкості.

У дисертації сформульовано й інші положення, висновки та практичні рекомендації, які теж поглиблюють науково-теоретичні засади проблематики та забезпечують цілісність і системність наукової новизни дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені у дисертаційному дослідженні, відзначаються достатнім рівнем аргументованості та переконливості, містять елементи самостійного критичного аналізу й узагальнень. Отримані теоретичні та практичні результати є логічним підсумком наукового пошуку, проведеного у відповідності до визначеної мети та завдань дослідження, зокрема щодо виявлення психологічних особливостей особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану.

Під час доведення та обґрунтування положень дисертантка спиралася на широке коло вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, результати сучасних емпіричних досліджень, а також на положення чинних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність правоохоронних органів у період воєнного стану. Це надало роботі необхідної наукової глибини, міждисциплінарності та прикладної значущості, а також забезпечило достовірність висновків і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення системи психологічного супроводу поліцейських.

Практична значущість результатів дослідження. Сформульовані та викладені в дисертаційному дослідженні наукові положення, висновки й рекомендації мають як теоретичне, так і прикладне значення та можуть бути використані у різних сферах: *у науковій діяльності* – при підготовці монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальненні аналітичних матеріалів, а також під час розроблення та обґрунтування пропозицій до проектів нормативно-правових актів, які потребують наукового підґрунтя або містять наукову складову; *в освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Професійно-психологічні підготовка поліцейських», «Стресостійкість», «Психологічне супроводження в діяльності поліцейських» «Психологія управління в поліцейській діяльності», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також у процесі самостійної роботи здобувачів вищої освіти; у

практичну діяльність – у межах системи психологічного супроводження професійної діяльності працівників Національної поліції України.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація М. О. Буданової викладена українською мовою та відзначається чіткою структурою, що відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України та положенням Порядку присудження ступеня доктора філософії. Робота містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи з дев'ятьма підрозділами, висновки, список використаних джерел (332 найменування на 34 сторінках) та 4 додатки обсягом 30 сторінок. Загальний обсяг дисертації становить 282 сторінки, з яких основний текст займає 204 сторінки.

Анотація в стислій формі відображає основні положення дисертаційного дослідження, викладена українською та англійською мовами й доповнена переліком публікацій здобувачки, у яких висвітлено ключові результати проведеної наукової роботи.

У *вступі* дисертаційного дослідження обґрунтовано вибір теми та охарактеризовано ступінь її наукової розробленості, розвиток зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Визначено мету та завдання дослідження, сформульовано його об'єкт і предмет, подано опис використаних методів та емпіричної бази. Крім того, аргументовано наукову новизну й практичне значення отриманих результатів, а також наведено відомості про апробацію матеріалів дисертації.

Перший розділ дисертації розкриває теоретико-методологічні засади вивчення особистісних особливостей працівників Національної поліції України. У ньому розкрито особистість правоохоронця як предмет дослідження юридичної психології, подано психологічну характеристику особистісних трансформацій особистості поліцейського як суб'єкта правоохоронної діяльності, а також проаналізовано детермінанти змін особистості працівників поліції в умовах воєнного стану.

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячено розкриттю психологічної сутності та змісту особистісних трансформацій працівників

Національної поліції України в умовах воєнного стану. У ньому подано характеристику системи адаптивних особливостей особистості поліцейських у цей період, розкрито специфіку функціонування інтелектуальної та емоційно-вольової сфер, здійснено аналіз системи мотиваційних і комунікативних характеристик. Окрему увагу приділено виявленню психологічних особливостей типів/профілів особистості працівників поліції, що дало змогу комплексно висвітлити особливості їхніх трансформацій в умовах воєнного стану.

Третій розділ дисертаційного дослідження зосереджений на особливостях психологічного супроводу працівників поліції в умовах воєнного стану. У ньому обґрунтовано теоретико-методологічні засади надання психологічної допомоги особистості в екстремальних умовах, розкрито напрями та конкретні методи психологічного супроводу поліцейських, які зазнали значних психогенних навантажень унаслідок воєнних дій. Представлений матеріал має прикладну спрямованість і може бути використаний для вдосконалення системи психологічного забезпечення діяльності Національної поліції України.

Після кожного розділу дисертаційного дослідження сформульовано узагальнені *висновки*, у яких повно й послідовно відображено зміст розглянутих понять та отриманих результатів. Висновки вирізняються належною аргументованістю, логічною узгодженістю з викладеним матеріалом і відзначаються високим рівнем достовірності.

Таким чином, дисертаційне дослідження М. О. Буданової відповідає чинним вимогам до дисертаційних робіт та є завершеною самостійною науковою працею. Отримані результати дозволили вирішити актуальне наукове завдання – виявити та охарактеризувати психологічні особливості особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану, що має важливе теоретичне й практичне значення.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час ознайомлення з дисертаційним дослідженням та науковими публікаціями

порушень принципів академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Буданової Маріанни Олександрівни містить результати власних наукових пошуків авторки. Використані в роботі ідеї, положення, результати та тексти інших дослідників супроводжуються належними посиланнями на відповідні джерела, що підтверджує дотримання вимог академічної доброчесності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Оцінюючи загалом позитивно дисертаційне дослідження М. О. Буданової, слід водночас зауважити наявність окремих суперечливих і дискусійних положень. На думку рецензента, низка питань, що безпосередньо стосуються теми та предмета дослідження, потребує додаткових уточнень і більш ґрунтовної аргументації, які доцільно представити та розкрити під час прилюдного захисту:

1. Ми поділяємо тезу дисертантки, висловлену на сторінці 25, де слушно наголошується, що «обрання об'єктом дослідження поняття «особистість» накладає на науковця велику відповідальність». Позитивним аспектом роботи є увага до аналізу різних концептуальних підходів до розуміння природи та сутності особистості, зокрема можливостей застосування п'ятифакторної моделі як однієї з найвідоміших у сучасній психології. Водночас для забезпечення більшої теоретичної цілісності та логічної завершеності викладу доцільно було б у першому розділі подати чітке визначення поняття «особистість», що дозволило б уникнути багатозначності трактувань і підкреслити авторське бачення проблеми.

2. Хоча емпірична вибірка (122 особи) загалом може вважатися репрезентативною, доцільним було б подати її більш розгорнуту характеристику. Крім того, у роботі відсутній аналіз за гендерною ознакою, що могло б суттєво поглибити інтерпретацію даних та дозволило б виявити додаткові закономірності. Певні застереження викликає також співставлення отриманих даних із результатами досліджень інших вчених (М. Галич, Ю. Котляр, М. Дідух та ін.), оскільки вибірки не є тотожними, що знижує коректність такого порівняння.

3. Заслугує на увагу авторська позиція дисертантки, викладена на сторінці 204, де підкреслюється, що «можна нескінченно вдосконалювати програми тренінгів, навчальних занять у межах розширення та поглиблення психологічного супроводження поліцейських». Разом з тим у дисертації не вистачає конкретних програм та практичних рекомендацій. У додатках подано вправи, проте доцільно було б представити більш розгорнуті пропозиції, що лише посилює прикладну цінність дослідження.

4. У дисертації висвітлено різні аспекти досліджуваної проблематики, проте бракує узагальненого й системного опису психологічних особливостей особистісних трансформацій поліцейських в умовах воєнного стану. Результати та висновки мають значну наукову й практичну цінність, однак вони розосереджені, що ускладнює формування єдиного уявлення про феномен. Доцільним було б у підсумковій частині подати цілісний узагальнений опис із чітким розмежуванням позитивних і ризикованих тенденцій, що надало б роботі більшої концептуальної завершеності.

5. Варто звернути увагу на окремі моменти, що стосуються оформлення та стилістики дисертаційної роботи. Зокрема, перелік умовних позначень виглядає недоцільним, оскільки всі використані аббревіатури є загальноприйнятими; бібліографічний список використаних джерел містить окремі неточності в оформленні; у тексті, зокрема в змісті, часто повторюється словосполучення «в період воєнного стану», що створює відчуття обтяженості викладу.

Викладені вище дискусійні положення та зауваження відображають складність і багатоаспектність обраної теми дисертаційної роботи Буданової Маріанни Олександрівни, мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження, його теоретичне й практичне значення та високий науковий рівень у цілому. Вони можуть стати підґрунтям для конструктивної наукової дискусії під час привселюдного захисту, а також окреслити перспективні напрями подальших наукових пошуків дисертантки.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Буданової Маріанни Олександрівни на тему: «Психологічні особливості особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану», подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку юридичної психології. За науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами № 507 від 03 травня 2024 року), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами № 759 від 31 травня 2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), зі змінами № 502 від 19 травня 2023 р.), а її автор – Буданова Маріанна Олександрівна – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент:

завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем управління правоохоронною діяльністю
та її психологічного супроводження
навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Національної академії внутрішніх справ
доктор психологічних наук, професор

 Юлія БОЙКО-БУЗИЛЬ

